

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО АСЕРТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

PSYCHOLOGICAL READINESS OF STUDENT YOUTH FOR ASSERTIVE BEHAVIOR

Сучасне українське суспільство потребує особистостей, які мають власну думку, що може бути незалежною від позицій інших, уміють протистояти маніпулятивним впливам, упевнено заявляти про свої інтереси, цілі та досягати їх, при цьому з повагою ставитися до оточуючих. Процес формування такої особистості неможливий без психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки.

У статті розглянуто проблему психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки. Визначено її об'єктивну сутність, зміст і структуру психологічної готовності. Здійснено теоретичний аналіз поглядів зарубіжних і вітчизняних науковців. Розглянуто різні підходи до трактування поняття психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки. Визначено, що показником психологічної сформованості особистості, її морально-психологічної зрілості є насамперед психологічна готовність. Виявлено соціально-психологічні умови й особливості формування психологічної готовності студентів до асертивної поведінки. Доведено можливості підвищення психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки за допомогою спеціально організованих психологічних впливів. Уточнено змістове поле понять: «психологічна готовність особистості», «асертивна поведінка», «деструктивний психологічний вплив», «психологічна безпека особистості студента». Розширено та поглиблено наукові уявлення про соціально-психологічні, психолого-педагогічні й особистісні чинники, умови й особливості формування психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки.

Ключові слова: готовність, психологічна готовність, студентська молодь, асертивна поведінка, особистість.

Modern Ukrainian society needs individuals who have their own opinion, which can be independent of the positions of others, are able to resist manipulative influences, confidently declare their interests, goals and achieve them, while respecting others. The process of forming such a personality is not possible without the psychological readiness of student youth for assertive behavior.

*The article considers the problem of psychological readiness of student youth for assertive behavior. The essence, content and structure of psychological readiness are defined and substantiated. Theoretical analysis of views of foreign and domestic scientists is carried out. Different approaches to the interpretation of the concept of psychological readiness of student youth for assertive behavior are considered. It is determined that the indicator of psychological formation of personality, its moral and psychological maturity is first of all psychological readiness. Socio-psychological conditions and features of formation of psychological readiness of students for assertive behavior are revealed. Possibilities of increasing the psychological readiness of student youth for assertive behavior with the help of specially organized psychological influences are proved. The semantic field of concepts "psychological readiness of the person", "assertive behaviour", "destructive psychological influence", "psychological safety of the student's personality" is specified. The scientific ideas about socio-psychological, psychological-pedagogical and personal factors, conditions and features of formation of psychological readiness of student's youth for assertive behavior are expanded and deepened. **Key words:** readiness, psychological readiness, student youth, assertive behavior, personality.*

УДК 316.613:159.943
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.13-1.29>

Шинкар М.І.

аспірантка
Інститут права, психології
та інноваційної освіти
Національного університету
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. У складних економічних, політичних, соціокультурних умовах, що властиві сьогоденню України, проблема психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки в агресивному інформаційному середовищі набуває особливої гостроти. У ХХІ столітті людина стає більш замкнутою та залежить від комп'ютерних комунікацій, глобальної всесвітньої мережі Інтернет. Вона починає дедалі рідше спілкуватися з іншими людьми в реальному світі. Такий дефіцит стосунків може позначитися на особистому житті або міжособистісному спілкуванні. Особливо актуальною ця проблема є серед молоді. Молода людина з характерними для неї емоційною нестійкістю, імпульсивністю дедалі частіше потрапляє в кризові

ситуації, що супроводжуються депресивними переживаннями.

Актуальність дослідження зумовлена й тим, що саме в юнацькому віці загострюється проблема пошуку смислу життя, адекватного вибору професії, через що може зростати невпевненість у собі, можуть виникати інтимні, особистісні та міжособистісні негаразди, що посилюють поведінкові девіації. Особливо ваги набуває розв'язання зазначених проблем для студентської молоді в контексті підготовки майбутнього фахівця-професіонала, здатного до самореалізації особистості.

Сучасне українське суспільство потребує особистостей, які мають власну думку, що може бути незалежною від позицій інших, уміють протистояти маніпулятивним впливам, упев-

нено заявляти про свої інтереси, цілі та досягати їх, при цьому з повагою ставитися до оточуючих. Процес формування такої особистості неможливий без психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки.

У зв'язку з виникненням більш жорстких вимог соціумного буття, спрямованого на отримання високих професійних і, отже, урешті-решт, високих економічних результатів, необхідних державі, значно посилюється потреба у фахівцях, компетентних у царині обраної професії, а також психологічно доцільної соціумної поведінки. Важливою умовою професійного та соціального успіху є якісна підготовка студентської молоді в умовах вищих навчальних закладів, яка зорієнтована на формування в студентів не тільки відповідних професійно-особистісних компетентностей, а й психологічної готовності до асертивної поведінки в умовах агресивного інформаційного середовища.

Актуальність дослідження полягає й у тому, що поняття, які пропонуються для розгляду, є важливими не тільки в рамках психолого-педагогічних наук, а й мають певне значення для кожної окремої особистості поза межами науки, освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки присвячені дослідження багатьох українських і зарубіжних науковців у галузі педагогіки, психології, акмеології соціальної роботи, фізіології (Б.Г. Ананьєв, І.М. Богданова, І.Я. Зязюн, Н.В. Кічук, Л.В. Кондрашова, Н.В. Кузьміна, З.Н. Курлянд, М.Д. Левітов, А.Ф. Ліненко, Ш.А. Надірашвілі, Л.С. Нерсеян, В.О. Сластьонін, К.О. Абульханова-Славська, Д.Н. Узнадзе, Л.О. Кандибович, В.О. Моляко, С.Д. Максименко, Е.Ф. Зеєр, О.Я. Чебикін, Є.І. Холостова, О.Г. Карпенко, А.Й. Капська, Ж. Годфруа, Ш. Бюлер, Е. Гінцберг, Л.С. Джонсон, С.Р. Хореджсі, Г. Олпорт та ін.) Більшість авторів психолого-педагогічних досліджень відзначає, що психологічна готовність є однією з основних умов для виконання будь-якої професійної діяльності.

У психолого-педагогічних дослідженнях немає одностайної точки зору стосовно поняття готовності, тому воно трактується науковцями як стан особистості (В.В. Давидов, М.І. Дьяченко), ознака установки особистості (Ш.А. Надірашвілі), якість особистості, мотиваційний компонент якої є провідним у формуванні готовності майбутнього фахівця (А.О. Деркач), прагнення людини здійснювати якісь дії (В.І. Даль, Д.М. Ушаков), певні здібності, властивості і якості особистості (Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн), стан психіки, що характеризується мобілізацією фізичних і психічних сил (М.М. Левітов, Л.С. Нерсеян),

прояв комплексу індивідуально-особистісних рис (К.О. Абульханова-Славська, К.К. Платонов), ознака установки (Д.М. Узнадзе), цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, установки тощо (С.Д. Максименко).

Особливості психологічної готовності майбутніх фахівців до різної професійної діяльності розглядаються з позицій вивчення змістової характеристики поняття «загальна готовність до праці» (Г.А. Асморлов, А.С. Прангвішвілі), розроблення структури готовності (Є.О. Клімов, Н.Ф. Кузьміна, А.К. Маркова), пошуку рівнів сформованості психологічної готовності (Л.Е. Орбан, О.І. Мешко).

Попри численні дослідження, проблема психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки залишається досить складною та багатогранною, а з огляду на нові соціально-економічні умови потребує більшого вивчення. Через це теоретичне й практичне розв'язання завдань формування асертивної поведінки студентської молоді потребує глибокого теоретичного аналізу природи психологічної готовності, механізмів її реалізації, визначення умов і факторів, що її зумовлюють. Першочергового значення при цьому набувають завдання з'ясування загальних підходів до визначення сутності поняття, його структури й основних характеристик.

Сучасний стан розвитку цього наукового напрямку вимагає вирішення проблеми розроблення концептуальних, теоретичних і методологічних підходів до визначення поняття психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки та з'ясування її місця в психолого-педагогічній науці вищої школи. Варто зазначити, що чимало теоретичних питань залишається дискусійними, існують розбіжності в трактуванні поняття «готовність», «психологічна готовність», нагальним є вивчення й обґрунтування психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті сучасних наукових підходів до висвітлення поняття і структури психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гармонізація вищої освіти України, відповідно до вимог єдиного простору вищої освіти, її розвиток здійснюються за певними принципами. Насамперед це пріоритетне запровадження інноваційних досягнень освіти й науки, адже відомо, що саме інноваційний шлях розвитку суспільства можна забезпечити, сформувавши покоління людей, які мислять і працюють по-новому. Як наслідок, основна увага держави до питань становлення студентів як суб'єктів суспільних відносин, виховання конкурентоспроможних

фахівців визначає майбутнє будь-якої цивілізованої країни. Для вирішення завдань соціальної дійсності необхідним є визнання індивідуальності й неповторності кожної підростаючої особистості. Соціалізація студентів посідає важливе місце в теорії й практиці діяльності вищої школи, де формується майбутнє нації, її суспільний і культурний генофонд. Сучасне суспільство потребує таких спеціалістів, які мають не тільки необхідні професійно важливі якості, а й такий особистісний потенціал, який дав би змогу успішно працювати в умовах ринкових відносин, постійних інновацій, безперервного вдосконалення. Це означає, що молода людина, вступаючи в суб'єкт-суб'єктні відносини, має бути здатною до встановлення й підтримання контактів з іншими людьми, уміти досягати певних результатів за рахунок уникнення або мінімізації негативних наслідків, поводити себе конструктивно, тактовно й увічливо відстоювати свою позицію, діяти впевнено в контексті досягнення поставлених цілей.

Асертивність особистості розкривається щодо людей, самого себе, особливостей взаємин між людьми, умінні контролювати й регулювати свою поведінку, доводити, грамотно аргументувати свою позицію, у вмінні моделювати особистість співрозмовника, домагатися реалізації комунікативної інтенції за допомогою вербальних і невербальних засобів і технологій, тобто продуктивно виходити з конфліктної ситуації. Тому закономірно, що одним із векторів роботи, спрямованим на соціальну адаптацію студентів, має бути розвиток соціальних навичок, зокрема асертивності [1, с. 114]. Здатність до асертивності передбачає здатність до рефлексії, емоційної стійкості, самостійності в прийнятті рішень і вчинків тощо. Завдяки розвиненішим принципам асертивної поведінки накопичується позитивний досвід долати життєві проблеми, приймати відповідальне рішення та здійснювати вмотивовані вчинки в реальних життєвих ситуаціях. У розвитку цілісної, стійкої до агресивних і маніпулятивних впливів особистості соціально-педагогічний аспект асертивності базується на взаємному визнанні прав. Якісна взаємодія педагога як носія асертивності та студента як суб'єкта навчально-виховного процесу визначається роллю педагога, яка сприяє виділенню асертивного потенціалу студента [8, с. 36]. Технологія міжособистісної взаємодії формує навичку асертивної поведінки, що є найважливішим елементом під час проведення переговорів і вирішення конфліктів. Крім того, важливі психолого-педагогічні умови, які щонайкраще сприяли б розвитку асертивності в поведінці студентської молоді. Такі умови варто розглядати в контексті особистісно-орієнтованої виховної системи ВНЗ.

Однак у зв'язку з тим, що процес соціалізації динамічний і нестійкий, педагогічні умови особистісно-орієнтованої системи утворення постійно піддаються змінам. Тому такі умови становлять деяке середовище, що поєднує різноманітні можливості й здатності студентів. Це можливості оцінювання, вибудовування певних типів відносин до того, що пропонується як зміст виховання асертивної поведінки [10]. Опираючись на це, учені виділяють найбільш важливі й прийнятні умови особистісно-орієнтованої виховної системи, які будуть орієнтовані на успішний розвиток асертивної поведінки студентської молоді. Як такі є створення середовища у виші, що стимулює асертивну поведінку; спрямованість навчально-виховної діяльності на створення духовного й предметного простору, необхідного для саморозвитку, самореалізації й самовизначення студентів, з урахуванням впливу домінуючих у житті студента факторів. Саме прагнення до особистісного самовизначення є найважливішою педагогічною умовою, що багато в чому визначить успішність або неуспішність протікання складного процесу розвитку асертивності. В особистісному самовизначенні й полягає те найбільш істотне, що з'являється в обставинах життя студентської молоді, у вимогах до кожного з них. Це багато в чому характеризує соціальну ситуацію розвитку, у якій відбувається формування особистості в цей віковий період. У несприятливих умовах стихійної соціалізації, що може проходити в умовах важкої життєвої ситуації, у неформальних молодіжних рухах або просто на вулиці існують певні ризики соціалізації, що призводять до її так званих «дефектів» [11, с. 223]. Педагогічне забезпечення стимулювання асертивності в процесі спілкування й взаємодії: формування таких особистісних взаємин і створення такого психологічного клімату, які сприяли б вільному прояву ініціативи студентської молоді, формуванню міжособистісних взаємин на основі адекватного взаєморозуміння і взаємоповаги; спрямованість навчально-виховного процесу на особистісно-орієнтований підхід; організація виховної системи вишу на основі особистісно-орієнтованих технологій, що, у свою чергу, є чинником її власного розвитку й необхідною умовою моделювання та реалізації виховних технологій, які сприяють формуванню потреб молоді в соціокультурних цінностях, вільному розвитку особистості, формуванню ставлення до себе, до світу, розвитку самосвідомості особистості, допомагали в її самоствердженні. Головне для педагогів – надання студенту можливості самостійного вибору із запропонованих йому варіантів підстав для міркування. Можливість вибору – це вже підґрунтя не для нав'язаного, а для самостійного прийняття

рішень [12, с. 156]. Говорячи про особистісне самовизначення як важливу умову розвитку асертивної поведінки, необхідно брати до уваги такі важливі людські якості, як позитивне особистісне ставлення до моральних категорій і цінностей; наявність соціальних життєво-необхідних навичок (комунікативних, творчих, інтелектуальних тощо); уміння самостійно приймати рішення, нести відповідальність, робити усвідомлений вибір; здатність розкрити своє «Я» шляхом самовираження, саморозвитку, самореалізації [2, с. 44]. Під час характеристики освіти необхідно виходити з її сутності як творчої діяльності, розрахованої на адресата, на діалог, на засвоєння знань, що припускає особистісне відкриття, створення світу культури в собі, співпереживання й співтворчості, де кожен знову придбаний елемент культури не перекреслює попередній її шар [10]. Отже, стимулювання саморозвитку є основним інструментом педагогічного й наукового впливу системи ВНЗ на студентську свідомість у процесі розвитку асертивних психологічних якостей. У цьому процесі асертивний підхід найточніше відображає демократичні тенденції, які повинні виявлятися під час освітньої діяльності. Модель асертивності заснована на філософії ненасилля. Відповідно до її принципів, вона має безперечно діяльнісний характер взаємодії. При цьому доцільно приділяти увагу формуванню стилів, типів, моделей спілкування, в основі якого повага до іншого розглядається крізь призму визнання права на гідність, правдивість, чесність. Асертивна поведінка полягає в прояві впевненості у відстоюванні як свого права на гідність і здоров'я, так й іншого суб'єкта відносин. Поведінкова модель асертивності характеризує людину впевнену, цілісну у своїх переконаннях, здатну усвідомлювати та відстоювати свої права. Водночас така людина визнає права іншого. Принципи асертивності орієнтують на самостверджувальні цінності, що створює бар'єри маніпулятивним впливам. Виявлена асертивна поведінка запобігає агресивній, маніпулятивній поведінці, пасивному стилю взаємодії. Отже, вона однозначно виконує превентивну функцію. Саме тому проблема дослідження й утвердження поняття «асертивність», «асертивна поведінка», «асертивна взаємодія», «асертивний підхід» має сприяти підвищенню якості не тільки педагогічного процесу, а й рівня соціальної взаємодії, що заснована на принципах асертивності.

Показником психологічної сформованості особистості, її морально-психологічної зрілості є насамперед психологічна готовність.

Психологічна готовність студентської молоді до асертивної поведінки зумовлюється багатьма факторами, найважливішим із яких є система методів і завдань, наявність профе-

сійних знань і вмінь. Безумовним і визначальним компонентом розвитку особистості, окрім ціннісних орієнтацій, професійної свідомості й соціальної активності, є їх базава характеристика – психологічна готовність.

Залежно від підходу до визначення поняття «психологічна готовність» різними науковцями виділяються її структура, основні компоненти, будуються шляхи її формування. До таких методологічних підходів варто зарахувати аксіологічний (К.О. Абульханова-Славська, С.Л. Рубінштейн), синергетичний (П.К. Анохін, О.М. Князева), рефлексивний (В.А. Петровський, В.О. Сластьонін), соціально-психологічний (Е. Роджерс), індивідуально-творчий (В.А. Кан-Калик) і компетентнісний [9, с. 88].

Через орієнтацію сучасної системи вищої освіти України на перехід від знанневої парадигми до компетентісного підходу особливо важливим є застосування компетентісного підходу в процесі формування психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки. Роботи таких видатних учених, як В.І. Байденко, Н.М. Бібік, І.О. Зимня, А.К. Маркова, О.В. Овчарук, О.І. Пометун, Г.К. Селевко, Р. Уайт, М.С. Головань, М. Армстронг, Ч. Вудруф, присвячені дослідженню феномена компетентності [5, с. 56].

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці сутність психологічної готовності студентської молоді традиційно розрізняється за двома основними напрямками: функціональним та особистісним. Функціональний напрям досліджує готовність до діяльності як особливий стан психіки, який, будучи сформованим, забезпечує більш високий рівень досягнень у майбутній професійній діяльності [7, с. 35]. Так, З.І. Калмикова розуміє психологічну готовність як здатність до навчання, тобто здатність особистості успішно й активно засвоювати необхідні знання, здобувати потрібні вміння й навички [7, с. 94]. М.Д. Левітов трактує психологічну готовність як тимчасову готовність, її сутність бачить у початковій активізації психічних функцій, а її зміст – в орієнтуванні в умовах професійної діяльності й створенні психічної готовності до неї [7, с. 135].

У контексті особистісного напряму теоретичні аспекти проблеми психологічної готовності студентської молоді обговорені дослідниками як онтогенез до професійної діяльності, її структура, особливості, функції, можливості й закономірності формування. Психологічна готовність студентської молоді до асертивної поведінки інтерпретується науковцями як інтегральне особистісне утворення, що має специфічну структуру та включає різноманітні компоненти, серед яких виділяють мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий, операційно-поведінковий, як сукупність умінь, навичок

і особистісних якостей, адекватних вимогам. При цьому готовність трактується як цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, відносини, мотиви, почуття, вольові й інтелектуальні якості, знання, навички, уміння, установки, налаштованість на певну поведінку, як вираження сформованості певної системи якостей [9, с. 97].

Заслугує на увагу дослідження А.Ц. Пуні, який під час розгляду структури психологічної готовності виділив вольові якості, спрямованість інтелектуальних процесів, спеціалізовану спостережливість, творчу уяву, гнучку увагу, здатність до саморегуляції [4, с. 212]. Це дає змогу досліджувати психологічну готовність через прояв індивідуально-особистісних якостей.

Глибокий аналіз проблеми, що розглядається, проведений видатним науковцем З.Н. Курлянд, яка визначила готовність до діяльності як цілісну інтегровану якість особистості, когнітивну та вольову мобільність особи в момент включення в діяльність [6, с. 18]. У структурі особистісної готовності вона виокремила чотири компоненти: мотиваційний (стійка внутрішня спрямованість на певний тип діяльності), особистісний (здатність до професійної рефлексії) і професійний (володіння професійно важливими здібностями).

Психологічна готовність студентської молоді до асертивної поведінки виявляється насамперед у її здатності до самоорганізації, виконанні й регулюванні своєї діяльності. Крім того, психологічна готовність студентської молоді до асертивної поведінки зумовлюється ще багатьма іншими факторами, найважливішими з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси й мотиви здобуття суттєвих, значущих, найбільш сучасних знань і вмінь [3, с. 52].

Психологічну готовність студентської молоді до асертивної поведінки можна розглядати як цілісне, системне, особистісне новоутворення, що формується й виявляється в період навчання у ВНЗ, як якість особистості, з одного боку, а з іншого – як її психічний стан, що забезпечує цілеспрямований розвиток і зміну особистості для ефективного виконання її майбутньої професійної діяльності.

Науковці визначають наявність таких компонентів психологічної готовності: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, особистісний, рефлексивний [7, с. 175].

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з метою з'ясування стану дослі-

дження проблеми, дає можливість стверджувати, що психологічна готовність студентської молоді до асертивної поведінки є багатозначним і багатоаспектним утворенням, яке потребує більшого вивчення. Сутність психологічної готовності студентської молоді традиційно розрізняється за двома основними напрямками: функціональним та особистісним. Узагальнюючи їх, визначаємо, що проблема психологічної готовності студентської молоді до асертивної поведінки значно глибша й може бути вирішена лише в системі комплексного теоретичного та методологічного підходів науковців, які працюють над вивченням проблеми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Власова О. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.
2. Гинзбург М.Р. Психологическое содержание личностного самоопределения. *Вопросы психологии*. 1994. № 3. С 43–52 .
3. Дьяченко М. Психологическая готовность. Москва : Наука, 1986. 450 с.
4. Климов Е. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 512 с.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
6. Курлянд З. Професійно-креативне середовище ВНЗ – передумова підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. *Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития*. 2009. № 1. С. 18–26.
7. Левитов Н. О психических состояниях человека. Москва : Наука, 1964. 344 с.
8. Пилипенко О. Удосконалення педагогічної соціалізації на основі асертивного підходу. *Педагогічна теорія і практика : збірник наукових праць*. 2010. Вип. 3. С. 34–40 с.
9. Тюптя Л. Соціальна робота: теорія і практика : навчальний посібник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 574 с.
10. Эррера Л. Стимулирование социализации студенческой молодежи в социокультурной образовательной среде (личностно-ориентированный подход). *Современные исследования социальных проблем*. 2011. № 4 (08).
11. Эррера Л. Новый подход в определении причин появления молодежных субкультур. *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Серия «Вопросы теории и практики»*. 2011. № 5 (11). Часть 2. С. 221–224.
12. Шакурова М. Социальное воспитание в школе : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 272 с.